

Tiszai Luca

Munkánk és emberképünk

Találkozásaink súlyosan halmozottan sérült emberekkel

Halmazottan sérült felnőttekkel dolgozom győgyepedagógusként. Csíkszentmihályi Mihály boldogságkutatással foglalkozó pszichológustól azt olvastam, hogy vannak bizonyos szakmák, amelyek autotelikusak, olyanok, amelyekben a művelőik örömeiket lelik: a munkájuk végzése során nagyon sokszor érzik magukat boldognak, sikeresnek. Csíkszentmihályi kutatásai szerint ezt a boldogságot akkor érzük el, mikor nagy, de testhezálló problémákat próbálunk megoldani, és eközben egyszerűen magával ragad minket az, amit teszünk.

Ebben a leírásban ráismertem arra az öröme, amit gyakran megtapasztalok a munkám során, és elhatároztam, hogy egy kutatási projekt keretében körüljáróm azt a kérdést, vajon mások is gyakran élnek-e át hasonlót a halmozottan sérültekkel való munka során.

Különböző budapesti és vidéki intézményekből 140 kolléga válasza alapján szeretném megosztani a jó hírt, hogy igen, a mi szakmánk legalább annyi örömet ad a művelőinek, mint a legirigyeltebb professziók.

Fontos ezt hangsúlyozni, mert amikor elmondom, mivel foglalkozom, gyakran érkeznek ilyen reakciók: „minden tisztelem”, vagy: „én ezt nem tudnám csinálni”, esetleg: „erre születni kell”. Sokak története cáfolja ezeket az előítéleteket.

Az egyik legnagyobb meglepetés akkor ért, amikor egy olyan gondozótól hallottam hasonlót, akiről valóban azt hittem, hogy erre született, és sosem csinált mást. Elmondta, hogy azért került ide, mert bezárták a gyárat, ahol dolgozott. Az első három hónapban sem enni, sem aludni nem tudott, 15 kilót fogyott, és azt gondolta, soha nem lesz képes ezt a feladatot ellátni. Látva, hogy elképedek, megjegyezte: nem megszokjuk, hanem megszeretjük. Azt már csak én teszem hozzá, hogy csak akkor, ha van elég bátorságunk maradni.

A találkozás zavarba hoz

A halmozottan sérültek nemcsak az átlagembereket hozzák zavarba, gyakran a szakembereknek is nehéz ez a találkozás. Ennek egyik oka, hogy a fejünkben nagyon egyszerű séma uralkodik az emberről. Egy néhány vonalból álló pálcikarajzról azonnal tudjuk, hogy embert ábrázol, de ha meglátunk egy súlyosan mozgássérült embert, ellentmondásba kerülünk ezzel a sémával, ami zavart kelt bennünk. Már néhány hónaposan felismerjük az emberi arc sémáját, s amikor egy eltorzult arcot látunk, feszélyezettek leszünk. Ez természetes reakció, amit azonban a legtöbb ember, különösen a szakemberek, nagyon gyakran szégyellnek, és inkább kilépnek a kapcsolatból.

Az értelmi sérültekkel, halmozottan sérültekkel való első találkozásra emlékezve sokaknak elsőként az rémlik fel, mennyire zavarban voltak. Magam is átéltem hasonlót, mikor 16 évesen életemben először találkoztam egy Down-szindrómás fiatalemberrel, aki azonnal átölelt, és úgy mutatott be a többieknek, mint feleségét.

Emberi kapcsolatainkban rendszerint meghatározott társadalmi szerepek alapján veszünk részt. Ezek a szerepek megkönnyítik a találkozást, a kapcsolatfelvételt. Tudjuk, hogy egy adott kultúrában elfogadott normák szerint az aktuális találkozásban szakemberként, ügyfélként, eladóként, vásárlóként, szomszédként stb. hogyan szokás viselkedni. Teljesen ismeretlen személyek találkozása esetén is megvannak minden társadalomnak a megfelelő kapcsolatfelvételi normái. Az értelmi sérültek gyakran nem tudnak, vagy nem akarnak ezekhez a szerepekhez alkalmazkodni, és ez kizökkent minket magabiztosságunkból, zavarba jövünk. A későbbiek során ezek a váratlan helyzetek a humor forrásává válnak.

A súlyosan halmozottan sérültek gyakran egyáltalán nem tudnak beszélni, és a verbális kommunikáció hiánya még inkább bizonytalanná tesz bennünket. A zavaron túl a másik legáltalánosabb

reakció, hogy sajnálatot érzünk. A sajnálat mögött leggyakrabban az a feltételezés húzódik meg, hogy ez a személy nem lehet boldog. (Tapasztalatom szerint azok, akik a boldogságot mint tudatlanságot írják le: „szegény úgysem fogja fel”, az ilyen élet értékét, értelmét kérdőjelezzik meg.)

Emberképünk

A súlyosan halmozottan sérült emberekkel való találkozás elvezet minket ahhoz az alapvető kérdéshez, hogy ki az ember.

Egy fiatal lánnyal beszélgettem egyszer, aki jogászként dolgozik egy cégnél. Megkérdezte, hogy én mivel foglalkozom. Válaszomra szokatlan őszinteséggel reagált: „Mi értelme van az életüknek?” Magamat is meglepve hasonló tömörséggel feleltem: „Az, ami a tiédnek.”

Néhány másodpercnyi csend után azt mondta: „Milyen érdekes! Jogászként azt mondjuk, hogy az embernek nem azért vannak jogai, mert tud valamit, hanem mert ember. Aztán mégsem gondoljuk komolyan.”

Valami hasonló történik bennünk, amikor súlyosan halmozottan sérültekkel találkozunk. Általában kevésbé nyíltan történik ez a szembesülés, mint az imént említett példában, de van egy általános és nagyon szép elgondolásunk arról, hogy ki az ember. Lehet ez szakmai *ars poetica*, hitbéli meggyőződés vagy humanisztikus filozófia, a halmozottan sérültekkel való találkozásban olyan határterületen találjuk magunkat, ami jó esetben szembesít bennünket azzal, hogy mit is gondolunk az emberről *valójában*. És a kettő gyakran igen különböző.

Ki az ember, ha nem lát, ha nem hall, ha nem tud mozogni, ha nem tud kommunikálni, ha nem tud mások segítségére lenni, ha nem tud családot alapítani, ha másokra szorul, ha nem keres pénzt?

Folytathatnám a sort, de kérdezzük meg magunktól: nekem mi a legijesztőbb? Én miért sajnálom? Ha őszintén merünk válaszolni erre a kérdésre, akkor kiderül, mit tartunk az emberi méltóság kritériumának, vagy a boldogság feltételének. Szembesülünk azzal, hogy gyakran azt gondoljuk, a munkánk, a jó cselekedeteink vagy a logikus gondolkodás képessége tesz minket emberré.

Ha erre rájöttünk, akkor vagy gyökeresen megváltoztatjuk az elgondolásainkat, vagy zárójelbe tesszük ezt a találkozást, mert az egész világképünket veszélyesen megváltoztatná.

Hogyan szoktuk zárójelbe tenni ezt a találkozást?

Az egyik elkerülési mód, amikor azt mondjuk a sérült emberekre, hogy nem olyanok, mint mi vagyunk: többet, vagy kevesebbet érnek.

A történelemben sok példát találunk arra, hogy különbnek, kiválasztottnak tartották őket (pl. az ókori görögök a vakságot a láthatatlan világban való jártasság jelének tekintették, az epilepszia orvosi neve pedig ma is *morbus sacer*, „szent betegség”). Ez ma is elterjedt gyakorlat, például amikor olyanokat állítunk, hogy jobbak nálunk, ártatlanok, szentek, kiválasztottak.

Gyakoribb, hogy a sérülteket magunknál kevesebbre tartjuk: sokszor hallok lelkes önkéntesektől, hogy „olyan kis édesek”, de a felnőttek tegezése, gyerekként való kezelése is nagyon gyakori jelenség. A bennünk levő segítő szeretet az, ami miatt kedvesnek látjuk a törekeny, kiszolgáltatott embert. Ez természetes, és jó. Örömmel tölt el minket, ha segíthetünk, de ha megelégszünk ezzel, könnyen lehet, hogy a kapcsolatunk elszemélytelenedik, és a másik egész egyszerűen a segítségnyújtásunk tárgyává vagy szakértelmünk élő bizonyítékává válik.

A munkánk csak akkor válhat hosszú távon eredményessé, ha egyenrangú személyként fogadjuk el a ránk bízottakat.

A halmozottan sérült emberekkel való kapcsolat különleges jegyei

Elengedhetetlenül szükséges, hogy kommunikáció alakuljon ki az intézményben lakók és a velük foglalkozó dolgozók között. Kapcsolatot teremteni velük komoly feladat, nemcsak valamilyen képességünket vetjük latba, hanem a teljes személyiségünket.

Mivel a többszörös sérülés speciális képet hoz létre, a halmozottan sérült emberek egymástól is jelentős mértékben különböznek, tehát nehéz velük személytelenül dolgozni. Utat találni hozzájuk kihívást jelent, s a velük dolgozóknak sok-sok új ötletre van szüksége a megközelítésükhöz. Jól alkalmazható sztereotípiák híján mindenki a saját stílusában, eszköztárával, élettapasztalatával közelíti meg őket.

Gyakori, hogy egészen különböző oldalról ismerjük meg ugyanazt a lakót: egyik dolgozó szerint mindentől fél, a másik szerint minden kalandra nyitott. Mindkettő lehet igaz, mert a személyes

kapcsolatokban hatunk egymásra, s mindenki, aki kapcsolatba kerül egy adott lakóval, valami olyan egyedi oldaláról ismeri meg, ami nélküle sosem bontakozna ki. Ez elvileg minden kapcsolatunkban így van, gyakorlatilag azonban szerepeink, társadalmi sztereotípiáink megvédenek minket attól, hogy valóban személyessé váljanak a találkozásaink.

Ezeket a kapcsolatokat nemcsak a személyesség, hanem a másakra való odafigyeléssel eltöltött, befektetett idő és energia is fontossá teszi számunkra. Sokszor látom az örömet egy-egy új dolgozó arcán, mikor elújságolja, hogy valamelyik lakó, akiből eddig semmiféle reakciót nem sikerült kiváltania, először mosolygott rá. Örömteli pillanat, mikor a lakók megtisztelnek a bizalmukkal.

A kapcsolataink tehát a segítő-rászorult modell felől elmozdulnak az egyenrangú barátság felé: megismerjük a másik korlátait, ítélkezés nélkül elfogadjuk, hogy ő ilyen, így fejezi ki az érzelmeit, és ebben egy idő múlva semmi megbotrántoztatót vagy furcsát nem találunk. Ezt a jelenséget úgy hívjuk, hogy a fogyatékoság megszűnik a kapcsolatban, hiszen többé nem az a fontos, hogy mit nem tud, hanem hogy ki ő. A kezdetben jellemző segítő gőgöt lassan felváltja az alázat: megtanuljuk, hogy nem feltétlenül tudjuk rávenni a ránk bízottakat arra, amit mi fontosnak tartunk. Egy idő múlva arra is rájövünk, hogy ez jó így.

És magánemberként?

Pszichológiai kutatások igazolják, hogy könnyebben fogadjuk el az átlagostól nagyon különbözőt, de irritál, ami csak egy kicsit tér el a normáinktól. Így előbb-utóbb szembesülünk azzal a paradoxonnal, hogy sokkal természetesebben fogadjuk el a ránk bízottak furcsaságait, mint barátaink, kollégáink, családtagjaink korlátait. S ha azzal védekezünk, hogy „nekik megvan a mentségük, de egy normális felnőtt embertől elvárnánk...”, akkor megint azon kapjuk magunkat, hogy külön kategóriát nyitottunk a sérült és az ép embereknek, egészen eltérő szabályokkal. Ezen a ponton vagy félbehagyjuk az elveink és a cselekedeteink összehangolását, és megmaradunk ezeknél a kategóriáknál, vagy vállaljuk azt a kemény és életre szóló munkát, hogy a szakemberként tanultak alapján átértékeljük a kapcsolatainkat. Kivétel nélkül mindegyiket.

Ez rám is igaz?

Ha hagyjuk, hogy a találkozás a súlyosan halmozottan sérült emberekkel felforgassa az életünket, még mindig hátravan a legnehezebb feladat. A velük való kapcsolat már mindenestől megcáfolta az élet értelméről alkotott felfogásunkat, megismertünk a számunkra legfontosabbnak tartott dolgok nélkül is boldog embereket, megszerettünk olyan személyeket, akikkel kezdetben semmiféle kapcsolatot nem tudtunk létesíteni. De most mi jövünk.

Sokszor azonosulunk a teljesítményünkkel, a munkánkkal, a tulajdonságainkkal, ami olyankor válik világossá, amikor egy váratlan betegség, baleset, vagy egyszerűen megszégyenülés miatt elveszítjük ezeket, és elkezdünk kételkedni abban, hogy értékesek, szerethetők maradtunk-e. Egyáltalán nem könnyű szívből jövő igennel válaszolni arra az elméletben evidens kérdésre, hogy azok az alapelvek, amelyeket igaznak tartok a szakmámban s akár már a többi kapcsolatomban, igazak-e rám is.

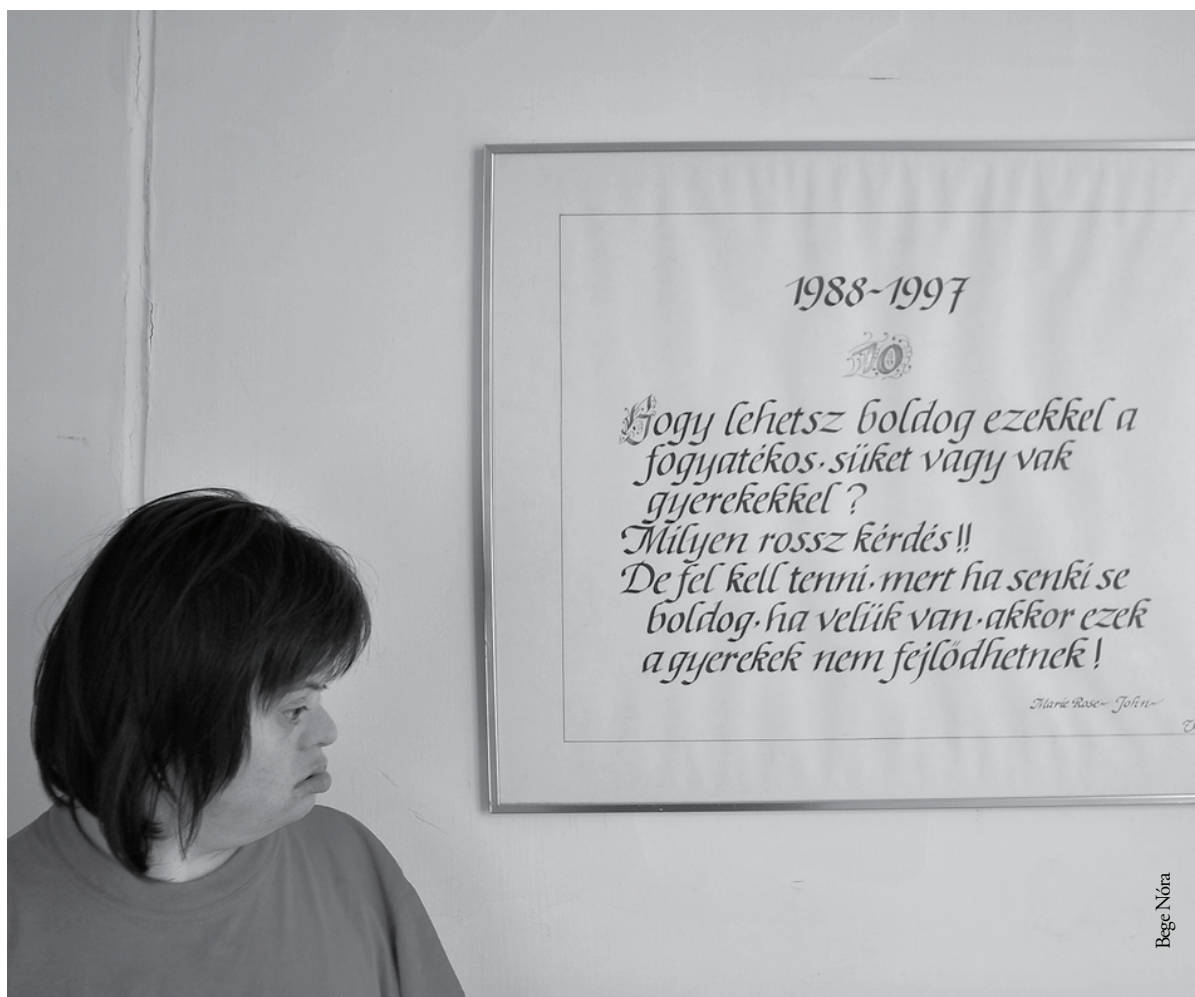
De ha hagyjuk, hogy ezek a kérdések a napi találkozásaink során megérintsenek minket, boldogabb, szabadabb, kiegyensúlyozottabb emberré válunk. Mivel nemcsak egyes képességeinket, hanem a teljes személyiségünket használjuk ebben a munkában, jobb szakemberré lehetünk, amitől boldogabb emberré leszünk, ettől azután jobb szakemberré, és így tovább.

A sérült emberek értéke a társadalomban: értékünk a társadalomban?

Talán apróságnak látszik, hogy milyen szemlélettel közelítünk a sérültekhez, de nagyon fontos társadalmi üzenete is van.

Az alábbi hirdetést egy Down-szűrést végző laboratórium honlapján találtam: „A *Down-kóros* ... megszülető gyermek pedig speciális gondozást, nevelést igényel, néha egy életen át. Mindez komoly terhet ró a családra, ezért nagy jelentősége van a Down-kór szűrésének, vagyis a betegség felderítésének még magzati korban.”

Csak játszunk el egy pillanatra a gondolattal, hogy mi mindent tudunk beilleszteni a Down-kór helyére: krónikus betegségeket, egész-

ségkárosodást, életkorból, szociális helyzetből eredő hátrányokat, számos olyan állapotot, ami bármelyikünkkel előfordulhat. Hangsúlyozni szeretném, hogy egyetlen mércénk lehet hiteles az emberi élet értékességének kérdésében. Ha nem tartunk értékesnek egy kiszolgáltatott életet, azal ítéletet mondunk a saját értékességünk felett is. Olyan társadalmat hozunk létre magunknak, ahol a produktivitásban mérjük az emberséget, ahol értékességünk megkérdőjelezhető. A személy csak addig értékes, amíg egészséges, produktív és hasznos, de mindez elveszíthető. Ha erre rendezkedünk be, mindent megteszünk, hogy ilyennek látszunk, a veszteség lehetősége versengésre indít, vagy szorongással tölt el.

De gondolkodhatunk egészen más módon is: ha az életet feltétel nélkül értéknek fogadjuk el, az avval a biztonsággal tölt el minket, hogy a teljesítményemtől, egészségemtől függetle-

nül értékes a személyem, az életem. Csak így van esélyünk arra, hogy a többiekben partnert, és ne vetélytársat lássunk, hogy képesek legyünk segítséget kérni és kapni nehézségeinkben.

Végezetül szeretnék egy kisebb csokrot összeadni abból, mit tanulhatunk a súlyosan halmozottan sérültekkel való kapcsolatból, ha vesszük a bátorságot ahhoz, hogy szembenézzünk azokkal a kérdésekkel, amelyek őket megismerve felkavarodnak bennünk.

- Felismerjük, hogy boldogságra képesek – számos nélkülözhetetlennek tűnő dolog híján is.
- Magunk is tudunk a korlátainkkal élni, és nevetni magunkon.
- Leckét kapunk az emberi kapcsolatokról.
- Ha megértjük az üzenetet az emberről, boldogabbak lehetünk, egymást is jobban tudjuk szeretni – jobb társadalmat építünk.